

**Karâfi'nin, Ebû Hanîfe'ye Atfettiği Bazı Muhalif Görüşlerin
Değerlendirmesi: Ez-Zahîre Adlı Eserin Tahâret Bölümü Örneği**
The Evaluation Of Certain Opposing Opinions Attributed To Abû Hanîfe By
Al-Qarâfi: An Example Of The Section Tahârah Of The Book Al-Zâhira
Doktora Öğrencisi İdris Dalma

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
İstanbul/Türkiye
dalmadan_29@hotmail.com

İstanbul Sabahattin Zaim University
Faculty of Islamic Sciences
İstanbul/Turkiye
ORCID: 0000-0002-3084-1885

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types
Geliş Tarihi | Received
Kabul Tarihi | Accepted
Yayın Tarihi | Published
Yayın Sezonu | Pub Date Season
Sayı | Issue
Sayfa | Pages

Araştırma | Research Article
26 Nisan | April 2023
19 Ekim | October 2023
31 Aralık | December 2023
Aralık | December
40
37-63

Atıf | Cite as

Muhammet Abay, "Karâfi'nin, Ebû Hanîfe'ye Atfettiği Bazı Muhalif Görüşlerin Değerlendirmesi: Ez-Zahîre Adlı Eserin Tahâret Bölümü Örneği". Usul İslam Araştırmaları Dergisi 40 (Aralık 2023), 37-63.
DOI: 10.56361/usul.1288219

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı | Published by

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim University

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.

Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (İdris Dalma).

Özet*

Bu çalışmada tahâret bahsi özelinde Mâlikî fakihlerinden Karâfî'nin *ez-Zahîre* adlı eserinde Ebû Hanîfe adına muhalif diye atfettiği bazı görüşler tespit edilmiştir. Tespit edilen görüşlerin Hanefî kaynaklarında karşılaştırması yapılmış ve böylece nakledilen görüşlerin Ebû Hanîfe'ye nispeti teyit edilmiş ya da bu görüşün yanlış olduğu vurgulanmıştır. Burada ele alınan görüşler lafız ve mana açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bağlamda güneşte ısınan suyun hükmi temizlikte kullanılması hususuyla ilgili tartışmalar kayda değerdir. Mevzubahis özellikleri taşıyan suyun kullanımını mekruh sayan Karâfî, Ebû Hanîfe'nin farklı görüşte olduğunu belirtmiş ve konuyla ilgili mezhep görüşünü İmam Malik'in, Hz. Aişe'den nakledilen hadislere dayandığını kaydetmiştir. Ancak söz konusu mesele hakkında Ebû Hanîfe'nin görüşünün tam olarak ne olduğu ifade edilmemiştir. Ayrıca bu kapsamda sadece muhalif diye aktarılan görüşün dayanakları belirtilmemiştir. Nitekim Hanefî kaynaklarında Ebû Hanîfe'nin güneşte ısınan suyla ilgili görüşünün atıfta belirtildiği gibi olmadığı anlaşılmaktadır. İşte bu makalede taharet bahsi esas alınarak Karâfî'nin, Ebû Hanîfe'ye nispet ettiği görüşler, Hanefî kaynaklar üzerinde tespit edildikten sonra her iki mezhebe ait görüşler mukayese edilecek ve böylece Karâfî'nin Ebû Hanîfe'ye yönelik tutumu ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Karâfî, Ebû Hanîfe, Tahâret, Namaz.

* Bu çalışma "İmam Karâfî'de İmam-ı Âzam'a Atfedilen Görüşlerin Tespit ve Tahlili" başlıklı devam eden doktora tezinden türetilmiştir. / This study is derived from his doctoral dissertation titled "Determination and Analysis of the Views Attributed to Imam al-'Azam in Imam al-Qarâfî".

The Evaluation of Certain Opposing Opinions Attributed to

Abū Hanīfe by Al-Qarāfi: An Example of the Section

Tahārah of the Book *Al-Zāhira*

Abstract

With reference to the Mālikī awyer Shihābuddīn al-Qarāfi's work *al-Zāhira*, certain opinions which he transferred as opposing from Abū Hanīfa on the subject of *tahārah*, were identified from Hanafī sources and compared, which either confirmed the reported opinion or showed that it was incorrect. The first issue related to *tahārah* is the debate over the use of sun-heated water for ritual cleaning. Based on Imam Malik's hadiths narrated from the Prophet 'A'ishah, Al-Qarāfi considered the use of this type of water as *makrooh*, and stated that Abu Hanīfa had a different opinion. However, it is not revealed exactly what Abu Hanīfa's view was on the issue. Furthermore, in this context, not only the foundations of the opinion quoted as dissenting are cited. As a matter of fact, we can consider that Abu Hanīfa's opinion on the use of sun-heated water for ritual cleaning in the Hanafī sources is not in the sense that has been indicated by Qarāfi. In this article, Abū Hanīfah by al-Qarāfi on the topic of *tahārah* will be analyzed and compared by searching the relevant Hanafī sources to reveal both the views of the two madhhabs and al-Qarāfi's attitude towards Abū Hanīfa in particular.

Keywords: Islamic Law, al-Qarāfi, Abū Hanīfa, *Tahārah*, Prayer.

بعض الآراء المعارضة التي أدلى بها القرافي، لأبي حنيفة وتقييماتها، نموذجياً بقسم الطهارة في أثره

الذخيرة

الملخص

في هذه الدراسة، تم تحديد بعض الآراء التي تفيد بما القرافي، وهو من فقهاء المالكيين، معارضاً أبي حنيفة، في أثره الذخيرة، قد تم تحديدها، خاصة في موضوع الطهارة. وقد قورنت الآراء المحددة في المصادر الحنيفة، وتأكدت نسبة الرأي المروي إلى أبي حنيفة، أو تم التأكيد على خطأ هذا القول. الآراء التي نوقشت هنا تم تقييمها من حيث الصياغة والمعنى. في هذا السياق، تجدر الإشارة إلى المناقشات حول استخدام المياه المسخنة بالشمس للتنظيف الحكمي. وقال القرافي الذي يعتبر استخدام المياه ذات السمات المذكورة مكروه، أن أبا حنيفة كان له رأي مختلف وأن الرأي الطائفي في الموضوع نقله الإمام مالك إلى أتباعه. وأشار إلى أنه أقامها على أحاديث عائشة. ومع ذلك، لم يتم تحديد وجهة نظر أبي حنيفة في الموضوع بالضبط. وبالإضافة إلى ذلك، في هذا السياق، لم يتم تحديد أسس الرأي، التي يتم نقلها فقط على أنها منسقة. والواقع أن المصادر الحنيفة مفهومة أن رأي أبي حنيفة في الماء الذي تسخنه الشمس ليس كما هو مذكور. في هذا المقال، سيتم الكشف عن وجهات نظر الطائفتين وموقف القرافي من أبي حنيفة من خلال مسح مراجعة المصادر الحنيفة ذات الصلة ومقارنة الآراء المنسوبة إلى أبي حنيفة من قبل القرافي على وجه الخصوص.

الكلمات المفتاحية: الحقوق الاسلامي، القرافي، أبو حنيفة، الطهارة، الصلاة.

Giriş

İnsanı ve tüm mahlukâtı yaratan Allah Teâlâ, insanın kendi yaratılış amacını¹ kavraması ve salim fitratını koruması adına kendisine rehber² olan kendi içlerinden peygamberler ile desteklemiştir. Son rehber olarak gönderilen Hz. Muhammed (s.a.v.) de bu kapsamda risalet görevini yerine getirmiştir. Hz. Peygamber'den sonra Râşit halifeler dönemi dâhil olmak üzere sonraki devirlerde Müslümanların fikhî yaşantılarıyla ilgili birçok meseleye dönemin fakihleri tarafından uygun çözümler geliştirilmiştir. Sahabe dönemi, onu takip eden tâbî'in dönemi ve sonrasında baz fikhî yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu görüş farklılıkları pek çok fikhî ekolün teşekkülüne zemin hazırlamıştır. Bahsi geçen bu fikhî yaklaşımlar her biri kendi anlayışını temellendirmek suretiyle kendi düşüncesine özgü olmak üzere muâmelât ile ilgili muhtemel problemlere çözüm arama gayreti içerisinde olmuşlardır.³ Bunlar zamanla çeşitli ictihad yöntemleri (usul/metodoloji) çerçevesinde şekillenmiştir. Yöntem farklılığına başta insan ve çevre unsuru olmak üzere birçok faktörün etki etmiş olması muhtemeldir. Nitekim Muaz b. Cebel (ö. 17/638) bu kapsamda Yemen'e gönderilirken karşılaştığı problemlere başta Kur'an ve sünnet çerçevesinde çözüm arayacağını ifade etmiştir. Ancak iki kaynak kapsamında çözüm üretemediğinde kendi gayret ve re'yini kullanacağını belirtmiştir.⁴

Farklı yolları temsil eden birbirlerinden farklı coğrafyalardaki yaşamla ilgili problemlere çözüm arama ihtiyacı mezheplerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Doğal olarak bu süreç, sosyal olayların ve bunlara bağlı ihtiyaçların gelişim seyriyle orantılı olarak değişiklik göstermiştir.⁵ Bu çerçevede bir meseleyle ilgili aynı delile dayanarak gerek mezhep içinde gerekse farklı mezhepler arasında birçok farklı görüş oluşmuştur. Mevzu bahis görüş ayrılıklarının yanı sıra mezhepler arası mukayeseli fikhî çalışmalarında eksik ve bazen taraflı sayılabilecek aktarımlar söz konusu olmuştur. Elbette ki bu çalışmaların fıkha katkısı yadsınamaz. Bu kapsamda önemli eserlerden birisi de âdeta mezhepler arası mukâyaseli bir fûru' kitabı olan *ez-Zahîre* isimli

¹ *Kur'an Yolu*, (Erişim, 11 Mayıs 2023), *ez-Zâriyât*, 51/56.

² el-Bakara, 2/129.

³ Ebü Abdilaziz Kutbüddin Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecihiddin el-Fârûki ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, thk. Seyyid Sâbık, (Beyrut: Dâru'l-ciyyt, 1420/2005), 1/249-254.

⁴ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. İdris b. Abdirrahmân el-Mısri el-Karâfi, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî vd. (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1414/1994), 10/21.

⁵ H. Yunus Apaydın, "İctihad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/432.

çalışmadır.⁶ Bu kitap fûru' fıkıh sahasında ve Maliki mezhebinde en kapsamlı temel kaynak olarak görülmüştür. Fıkıhın bütün konularında mezhepler arası görüşler çoğu zaman delilleriyle mukayeseli olarak tartışılmıştır. Bu eserde tespit edilen fikhî hükümleri toplayan bazı genel kaideler de elde edilmiştir.⁷ Kitapta Hanefî mezhebi fakihlerinden Ebû Yusûf'a (ö. 182/798) birçok konuda atıf yapılmıştır. Bu atıflarda Ebû Yusûf'un Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) görüşünden ayrıldığı nakledilmiştir.⁸ Bu husus ile ilgili olarak Ebû Yusûf'un sa', ezan ve namaz vakitleri gibi birçok şer'î hükümde İmam Mâlik'in (ö. 179/795) delillerini daha güçlü bulduğu aktarılmıştır. Böylece Ebû Yusuf'un kendi mezhep imamının görüşünü terk ederek Mâlikî mezhebinin görüşüne yöneldiği belirtilmiştir.⁹ *Ez-Zahîre*'nin ilk cildi mukaddime olarak ilmin fazileti ve fıkıh usûlü konularına ayrılmıştır. Eser birçok biyografi yazarı tarafından Karâfi'ye nispet edilmiştir.¹⁰

Bu araştırmada Karâfi'nin *ez-Zahîre* adlı eseri esas alınarak Ebû Hanîfe adına tahâret bahsi özelinde muhalif diye naklettiği bir kısım görüşlerin Hanefî kaynaklardan tespiti yapılacaktır. Tespiti yapılan mesele bağlamında Karâfi hangi delillerle bu sonuca ulaşmıştır? Bir taraftan Karâfi'nin Ebû Hanîfe'ye muhalif diyerek nispet ettiği görüşler, tespit edilirken diğer yandan söz konusu bu görüşlerin Hanefî kaynaklarındaki yeri teyit edilecektir. Peşinden Ebû Hanîfe'ye nispet edilen görüşlerle ilgili delillendirme, her iki mezhep kaynakları yönünden incelenecektir. Ayrıca mezhep imamların aynı meselede benzer delillerle hüküm verirken hangi yönlerden uzlaştıkları ve uzaklaştıkları hususu değerlendirilecektir.

Karâfi ve eserleri üzerinde fûru' ve usûl alanında güncel çalışmalar yapılmıştır. Ancak müstakil çalışmalar özellikle Mâlikî mezhebinin yaygın olduğu Kuzey Afrika'da görülmüştür. Abdullah İbrâhîm Salâh, İyâz b. Nâmî es-Sülemî ve Sağîr b. Abdüsselâm el-Vekîlî gibi isimler, Karâfi'nin eserleri üzerinde çalışan önemli şahsiyetlerdir. Ülkemizde de başta Şenkardeşler'in

⁶ Sağîr b. Abdüsselâm el-Vekîlî, *el-İmâm Şihâbuddîn el-Karâfi Halakatu Vaslin Beyne'l Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik*, (Fas: Vizâretu'l-Evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, 1417/1996), 1/163.

⁷ Hatice Boynukalın Şenkardeşler, *Karâfi'nin Usul Anlayışı*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 93.

⁸ Karâfi, *Zahîre*, 2/44,70, 356.

⁹ Karâfi, *Zahîre*, 1/35.

¹⁰ Ebû'l-Vefa Burhaneddin İbrâhîm b. Ali b. Muhammed İbn Ferhun, *ed-Dibâcu'l-mizheb fî ma'rifeti e'yânî 'ulemâi'l-mezheb*. thk. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr, (Kahire: Dâru't-turâs, ts.), 1/237;

“*Karâfi'nin Usul Anlayışı*” doktora tezinin yanı sıra yüksek lisans seviyesinde de bir kısım çalışmalar mevcuttur. Ayrıca makale ve dergi maddeleri olmak üzere Karâfi'nin ilmi şahsiyetiyle ilgili birtakım araştırmalar yapılmıştır. Çalışmakta olduğumuz doktora tezimizin bir kısmı esas alınmak suretiyle ürettiğimiz çalışmaya benzer, Karâfi üzerinde bir çalışmaya rastlayamadık. Fakat Karâfi'nin *ez-Zahire* adlı eseri esas alınarak Muhammed Sadık et-Türkî tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır. Bu tezde genel olarak Nezâir konusu diğer mezheplerin kaynaklarına atıf yapılmak suretiyle incelenmiştir.¹¹ Bizim çalışmamızda konu sınırlandırılarak, Karâfi tarafından Ebû Hanîfe'ye atfedilen ve muhalif diye tanımlanan görüşler, tahâret konusu bağlamında ele alınacaktır. Söz konusu bu çalışmalar yalnızca örnek verme bakımından zikredilmiştir. Zira Karâfi ve eserleri ile ilgili çalışmalar bunlarla sınırlı değildir. Makalemizde ilk olarak Mâlikî mezhebinin ana kitaplarını bir araya getirerek sistemleştiren Karâfi'ye ve genel olarak fıkıh anlayışına kısaca temas edilecektir. Ardından araştırmamızın konusuyla ilgili olması açısından delil anlayışı ortaya konulacaktır. Peşinden konunun esasını oluşturan tahâret konusu bağlamında Ebû Hanîfe'ye nispet edilen görüşlerin tespit ve tahlili üzerinde durulacaktır.

1. Karâfi'nin İlmî Şahsiyeti

Tam ismi Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebi'l-Alâ' İdris b. Abdirrahmân b. Abdullah b. Yellin es-Sinhâcî¹², el-Mısırî¹³ el-Behfeşimi¹⁴, el-Behnesi¹⁵ el-Karâfi'dir.¹⁶ Karâfi (ö. 684/1285), Mâlikîler'in etkin ve yetkin bir imamı olup, 626/1229 yılında dünyaya gelmiştir. Karâfi'nin aslen Mağrib'deki Sanhâce kabilesinin bir ferdi olduğu ve Mısır'ın Behnesâ'da yer alan Bus'un

Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-küttübi ve'l-funûn*, (Bağdat: Mektebetü'l-mesnâ, 1361/1941), 1/825.

¹¹ Muhammed Sadık et-Türkî, *en-Nezâiru'l-fihyye fi Kitâbi Zâhire li'l-Karâfi*, (Medine: Vüzaratü't-'alimi'l-âli li camiati'l-Medineti'l-münevvere, 1428-1429), 1/4.

¹² Karâfi, kendisinin Berberi asıllı Sindhace kabilesinden olduğunu ifade etmektedir. Bk. Şihâbüddîn Ebû Abbâs Ahmed b. İdris el-Karâfi, *el-İkdu'l-manzûm fi'l-husus ve'l-umûm*, thk. Ahmet el-Hatim Abdullah, (Mısır: Dâru'l-Kütüb, 1420/1999), 1/440.

¹³ Karâfi, *el-İkdu'l-manzûm*, 1/440.

¹⁴ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1433/2011), 1/ 508.

¹⁵ Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhüddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvüt-Türkî Mustafâ, Beyrut: Dâru'l-ihyâü't-türâs,1420/2000), 6/146.

¹⁶ Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/317; Karâfi, *el-İkdu'l-manzûm*, 1/439- 440.

(Bûş) bir mahallesinde doğduğu kaydedilmiştir.¹⁷ Kendisinin aktardıkları esas alındığında Karâfi nitelemesi, Meâfir kabilesinin bir üyesi olan Karâfe'ye aitliğinden değil, söz konusu bu sülâlenin burada kısa bir müddet de olsa oturmasından dolayı verildiği belirtilmiştir.¹⁸ Henüz küçük yaşlarında Kur'an'ı hıfz ettiği peşinden ilim talep etmek üzere Kâhire'ye göç ederek Sâhibiyye Medresesi'nde tedrisâta başladığı nakledilmiştir.¹⁹ Cemâlüddin İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249), Şemseddin Hüsrevşâhî (ö. 653/1255), İzzeddin b. Abdüsselâm (ö. 660/1262) ve Muhammed b. İmrân eş-Şerîf el-Kerekî (ö. 688/1289) en meşhur hocalarındandır. Eserlerinde İbnü'l-Hâcib ve İbn Abdüsselâm gibi hocalarıyla ilgili olumlu ifadeler kullanmıştır. Döneminin önemli ve sayılı mezheplerince ders halkası bulunan Sâlihiyye Medresesi'nde hocalık yapmıştır.²⁰

Karâfi, ilmi olarak mümbit bir zaman ve zeminde yetişmiş çok yönlü bir âlimdir. Yaşadığı ortamın bu özelliği onun çok yönlü yetişmesine vesile olmuştur. Râzî'nin (ö. 606/1210), usûl çalışmaları üzerinde yoğunlaşması hususu, onu bu yönüyle güçlü kılmıştır. Farklı mezheplerle ilgili ilmi birikimi sayesinde fikhin ihtilafı meseleleri üzerinde görüşlerini kolayca dile getirmiştir. Bu kapsamda Şâfi ve Mâlikî ekolleri üzerinde usul ve esaslar yönüyle çalışmıştır. Bunu yaparken söz konusu mezheplerin benzer yönlerini ve ilkelerini esas almak suretiyle ne kadar birbirine yakınlaştığını ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir. Bunlardan farklı olarak yaşadığı dönemin öncesindeki birçok farklı mezhep ulemâsının görüşlerine vakıf olmuştur. Bu âlimlerden bazıları şunlardır: Mu'tezilî anlayışa sahip olan Ebü'l-Hüseyn el-Basrî (ö. 436/1044), Zâhirîler'den İbn Hazm (ö. 456/1064) Hanbelî ekolünün önemli temsilcilerinden Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (ö. 458/1066) ve Ebü'l-Hattâb el-Kelvezânî (ö. 510/1116), Şâfiîler'den Şîrâzî (ö. 476/1083), Eş'arî anlayışın sayılı temsilcilerinden el-Âmidî (ö. 631/1233). Söz konusu bu farklı ekollere ait ulemeden ilmî olarak yararlanması ve dönemine kadarki ilmî birikimi kazanmış olmasının olumlu yöndeki sonuçlarını eserlerinde ortaya koyduğunu belirtebiliriz.²¹

¹⁷ Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddin Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevâ ba'de'l-vâfi*, thk. Dr. Muhamed Muhammed Emin- Dr. Said Abdü'l-Fettah Âşûr, (Kahire: Heyetü'l-Misriyye'l-Âmmeh, 1406/1984), 1/ 223-233.

¹⁸ Tağrîberdî *Menhelü's-sâfi*, 1/233-234; el-Vekîlî, *el-İmâm*, 1/144.

¹⁹ H. Yunus Apaydın, "Karâfi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/394.

²⁰ Apaydın, "Karâfi", 24/394-401.

²¹ Vekîlî, *el-İmâm*, 2/244; Apaydın, "Karâfi", 24/395.

Fıkıh ilminde kendini yetiştiren Karâfi, dil ve mantık ilminde de tebarüz etmiş Arap dili, kelâm ve cedel sahasında söz sahibi olacak kadar ilerlemiştir. Ayrıca hesaba dayalı matematik, astronomi gibi ilimlerde başarılı olmuş, aklı ilimler ve tıp alanında da görüş serdetmiştir.²² O'nun bağımsız ve orijinal bir ilmî şahsiyet olarak temayüz etmesine bir mezhebe bağlı olması engel olmamıştır. Yeri geldiğinde doğru olarak düşündüğü bir görüş bağlı olduğu mezhep görüşüyle çatışmış olsa bile ilgili tercihini savunmaktan geri durmamıştır. Bu özelliği ile o kendisinin mezhep taassubundan uzak olduğunu göstermiştir. Onun düşünce ufğunun bu kadar geniş ve taassuptan uzak olması daha önce hocasından Şâfi mezhebi ve istidlâl yöntemini öğrenmiş olmasının etkili olduğu söylenebilir.²³ Bu çok yönlü ilmi birikimi ve altyapısı ile hükümler arasındaki farklara ve mezhepler arasındaki ortaklıklara dikkat çekebilme imkânını elde etmiştir.²⁴ Onun içtihat anlayışında taklide yer yoktur. O usûl mevzularıyla ilgili çalışırken kendi mezhebinin kaynaklarının yanında diğer mezheplerin kaynaklarından da yararlanma yoluna gitmiş, gerektiğinde diğer mezheplerin kaynaklarından alıntı yapmış bazen de bunları eleştirmiştir.²⁵ Yaşadığı dönemde mezhebinin önemli fakihleri arasında kabul edilmiştir. Sonraki dönem içerisinde eserleri üzerinde yapılan araştırmalardan Mâlikî ekolünün öncüsü olduğunu göstermiştir. Bu hususla ilgili olarak önemli çalışmalardan birisi de âdeta mezhepler arası mukâyaseli bir fûru' çalışması olan *ez-Zahîre* isimli çalışması ile tanınmıştır.²⁶ Fûru' fıkıh sahasında ve Mâlikî mezhebinde en kapsamlı temel kaynaklardan birisi olarak görülmüştür. Fıkıhın bütün konularında mezhepler arası görüşler çoğu zaman delilleriyle mukayeseli olarak tartışılmıştır. Bu kapsamda tespit edilen fıkhi hükümleri toplayan bazı genel kaideler elde edilmiştir.²⁷ Bu eserde Hanefî mezhebi fakihlerinden Ebû Yusuf'a birçok konuda atıf yapılmıştır. Bu atıflarda Ebû Yusuf'un Ebû Hanîfe'nin görüşünden ayrıldığı nakledilir.²⁸ Bu husus ile ilgili olarak Ebû Yusuf'un sa', ezan ve namaz vakitleri gibi birçok şer'î hükümde İmam Mâlik'in delillerini daha güçlü bulduğu aktarılır. Böylece Ebû Yusuf'un kendi mezhep imamının görüşünü terk ederek Mâlikî mezhebinin görüşüne yöneldiği

²² İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-Müzheb*, 1/236; Vekîlî, *el-İmâm*, 1/162-163.

²³ H. Yunus Apaydın, "İbn Abdisselâm, İzzeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/284-287.

²⁴ Türki, *en-Nezâuru'l-fikhiyye fi kitâbi zahîre li'l-Karâfi*, 1/ 48.

²⁵ Vekîlî, *el-İmâm*, 1/163, 2/ 231-232.

²⁶ Vekîlî, *el-İmâm*, 1/163.

²⁷ Boynukalın Şenkardeşler, *Karâfi'nin Usul Anlayışı*, 93.

belirtilmiştir.²⁹ Eser birçok biyografi yazarı tarafından Karâfi'ye nispet edilmiştir.³⁰

Şer'î deliller Karâfi tarafından edilletü meşrûiyeti'l-ahkâm ve edilletü vukûi'l-ahkâm şeklinde ikiye taksim edilmiştir. Bunlardan edilletü meşrûiyeti'l-ahkâm, hükümlerin genel olarak elde edildiği icmâlî delillerdir. Karâfi bunları tümevarım yöntemiyle on yedi adet olarak tespit etmiştir. Başta Kitap, sünnet, icmâ, kıyas, el-berâetü'l-asliyye, Medine ehlinin icmâi, Kûfe ehlinin icmâi, istihân, istishâb delillerden bir kısmıdır. Söz konusu bu deliller teklîfi ve vaz'î hükümlerin dayanak ve meşruluğunu gösteren önemli araçlardır. Edilletü meşrûiyeti'l-ahkâm fakîh açısından büyük önem taşır. Zira bu deliller şer'î hükümler olarak tanımlanan teklîfi ve vaz'î hükümlerin dayanakları ve bir bakıma onların meşruiyetini ortaya koyan araçlardır. Fukaha söz konusu delillerden hareketle bir hususun vacip, mendub, mubah, mekruh ya da haram olduğu tespiti çalışmıştır.³¹ Buna göre Karafi'deki icmali delil sayısının, Hanefî mezhebinden fazla olduğu ortadadır. Sünnetin delil olması bakımından âhâd haberle amel noktasında mezhepler arası farklı yaklaşım, verilen hükme tesir etmiştir. Karâfi'ye göre ibadet, muamelât, fetva ve şahitlikte haber-i vâhidle amel etmek gerekir. Bu görüşün dayanağının sahabe icmaâi olduğu ve sahabenin âhâd haberleri uyguladığını nakletmiştir.³²

2. Tahâretle İlgili Bazı Atıflar, Hanefî Kaynaklarındaki Yeri ve Değerlendirmesi

Karâfi, tahâret konusu bağlamında ilk olarak *tahâret* kelimesi ve kapsamı üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Peşinden suların kısımları ile ilgili bir tasnif ortaya koymuştur. Bu hususta Ebû Hanîfe'ye yaptığı atıfta O'nun *ism-i fail* kalıbıyla suyun temizlenmeye sebep teşkil ettiği görüşünde olduğunu nakletmiştir. Ancak kendisinin tercih ettiği *tahûr* kalıbıyla ise suyun bizzat kendisinin temiz olduğunu belirtmiştir. "*Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O'dur. Gökten de tertemiz su indirdik ki onunla ölü toprağı canlandırılm ve hayvanıyla insanıyla yarattığımız nice varlıkları suya kavuşturalım.*"³³ ayeti ve Hz. Peygamberin deniz suyu ile ilgili sorulan soruya

²⁸ Karâfi, *Zahire*, 2/44,70, 356.

²⁹ Karâfi, *Zahire*, 1/35.

³⁰ İbn Ferhun, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, 1/237; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/825.

³¹ Karâfi, *Zahire*, 10/86.

³² Şenkardeşler, *Karâfi'nin Usul Anlayışı*, 104.

³³ el-Furkan, 25/48-49.

“*Suyu temiz ve ölüsü helaldir.*”³⁴ şeklinde verdiği cevabı delil göstererek söz konusu *tahûr* kelimesinin sıfat olarak kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca bu hususta kendi görüşünü desteklemek amacıyla *faûlün* kalıbının Araplar arasında genel olarak sıfat şeklinde kullanıldığını gerekçe göstermiştir. Karâfi konu çerçevesinde Ebû Hanîfe’nin *tâhir* ism-i fâil kalıbını tercih ettiğini belirtmiştir. Bu meyanda suyun *tahâret* için sebep teşkil ettiğini, bu hususta tahsis olduğunu belirterek sebeplerde tahsisin geçerli olamayacağını ortaya koymaya çalışmıştır.³⁵ Karâfi, suyun bizzat temizliğini ifade eden *tahûr* kalıbının kullanılması gerektiğini söylemiştir. O’na göre bunun böyle olmadığı düşünüldüğünde nebîz ve benzerlerinin temiz olmasına itibar edilemeyeceğini aktarmıştır. Bu görüşünü desteklemesi yönüyle “*Sizi onunla temizlemek*”³⁶ ayetini ve “*Yeryüzü bana mescid ve toprağı temiz kılındı.*”³⁷ hadisini delil getirerek örnek vermiştir. Kendisine göre bunun aksi düşünüldüğünde Hz. Peygamber’in söz konusu bu hadisinin batıl olacağını, bir anlam ifade etmeyeceğini değerlendirmiştir. Zira Karâfi, Hz. Peygamber, temizleme özelliğini toprağa tahsis etmemekte ancak toprakla temizlemenin mümkün olmasına yönelik bir tahsis yaptığını aktarmıştır.³⁸ Karâfi tarafından konuyla ilgili olarak buna benzer birçok fîru‘ mesele değerlendirilmiştir. Bu çalışmamız kapsamında birkaç mesele incelemeye tabi tutulacaktır.

2.1. Güneşte Isınan Suyu İlgili Atıflar ve Değerlendirilmesi

Karâfi, güneş altında ısınan suyun hükmi temizlikte kullanılmasının mekruh olduğunu belirtirken konu ile ilgili olarak İmam Şâfiî’nin de aynı görüşte olduğu aktarmıştır. Bu meselede Ebû Hanîfe’ye yapılan atıfta söz konusu suyu hükmi temizlikte kullanmanın mekruh olmadığı belirtilmiştir.³⁹ Konu bağlamında Mâliki mezhep görüşüyle ilgili olarak, İmam Mâlik’in⁴⁰ (ö. 179/795) Hz. Aişe (ö. 58/678) rivayetini dikkate aldığı belirtilmiştir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber, Hz. Aişe’nin (güneşte açık kap bırakarak su ısıttığını

³⁴ Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü’l-Matbuattü’l-İslâmiyye, 1406/1986, “Tahâret”, No. 59.

³⁵ Karâfi, *Zahîre*, 1/168.

³⁶ el-Enfal, 8/11.

³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nasr, (b.y: Dâru Tavki’n-necât, 1422/2001), “Teyemmüm”, N. 335.

³⁸ Karâfi, *Zahîre*, 1/168.

³⁹ Karâfi, *Zahîre*, 1/170.

⁴⁰ Ahmet Özel, “Mâlik b. Enes”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları 2003), 27/506-513.

görünce: “*Ey Hümeýra (Hz. Aişe'yi kastederek) böyle yapmayın, zira böyle yapmanız baras hastalığına sebep olur*”⁴¹ dedi. Bu hususta Gazzâlî'nin⁴² de (ö. 505/1111) tıbbi gerekçelerle bakır ve kurşun kaplarda ısıtılan suyun virüs toplayacağı ve baras (alaca) hastalığına sebep olacağı, ancak altın kaplarda böyle bir tehlikenin söz konusu olmadığı şeklinde görüşü aktarılmıştır.⁴³ Ayrıca İbnü'l-Hâcib'in de⁴⁴ bu husus bağlamında suyun güneş ya da ateşte ısınması bakımından fark bulunmadığını söylediği belirtilmiştir.⁴⁵

Konu kapsamında Hanefî kaynaklarında Ebû Hanîfe'nin güneşte ısınan suyla ilgili görüşününse yapılan atıfta olduğu gibi mekruh olmadığını gösteren bir görüşe rastlayamadık. Bilakis güneşte ısınan suyun abdest için kullanılmasının mekruh olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶ Mevzu bahis suyu hükmi temizlikte kullanmamanın, abdestin sünnetleri arasında zikredildiği görülmüştür.⁴⁷ Tahâvî (ö. 321/933) ise baras hastalığına sebep olduğu için güneşte ısınan suyla abdest almamayı âdaptan saymıştır.⁴⁸

Güneşte ısınan suyun hükmü ile ilgili görüşler, tüm mezheplerce Hz. Aişe rivâyeti esas alınarak ortaya konulmuştur. Hz. Aişe rivâyetinin benzeri Hz. Ömer'den (ö. 23/644) de nakledilmiştir. Ebû Hanîfe'nin bu hususta farklı görüşte oldu ifade edilmiş, ancak görüşün ne olduğu net olarak ortaya konulmamıştır. Bu mesele bağlamında Ebû Hanîfe'ye atfedilen bilgilerden, görüşünün söz konusu suyla abdest almanın mekruh olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak güneşte açık bırakılarak ısıtılan suyla abdestin geçerliliği hususunda,

⁴¹ Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünen-i-dârekutnî*. thk. Şuayb el- Arnâvûdî vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1424/2004), 1/50, (N. 86).

⁴² Mustafa Çağrırcı “Gazzâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/530-534.

⁴³ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tüsî, *Ihyâü ulûmi'd-dîn*, (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts), 1/134.

⁴⁴ Arap gramerine dair *el-Kâfiye* ve *eş-Şâfiye* adlı eserleriyle tanınan dil âlimi ve Mâlikî fikhîçdir. Bk. Hulusi Kılıç, “İbnü'l-Hâcib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/55-58.

⁴⁵ Karâfi, *Zahîre*, 1/170.

⁴⁶ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nuceym el-Mısırî, *el-Bahrü'r-râik*, (b.y.: Dâru'l-Kütübü'l-İslâmî, ts), 1/30; Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye şerhü'l-hidâye*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1420/2000), 1/366-367.

⁴⁷ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz İbn Âbidîn, ed-Dimaşkî, *Reddü'l-muhtâr*, (Beyrut: Dâru'l-fikir, 1412/1992), 1/125.

⁴⁸ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacri el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Seyyid Câdulhak, (Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994), 1/78.

ilgili rivâyet ve benzerleri hakkında hadisçi Zehebî⁴⁹ (ö. 748/1348) zayıf ve münker gibi değerlendirmelerde bulunmuştur. Ayrıca diğer hadis müdekkikleri konu kapsamında gelen hadislerin sıhhati ile ilgili zayıf, münker vb. değerlendirmeler yapmışlardır.⁵⁰ Hanefî kaynaklarında yaptığımız araştırmada mesele ile ilgili az da olsa bir kısım veriye ulaştık. Bunlardan Zeylâî'nin de (ö. 743/1343) güneşte ısınan suyla abdestin mekruh olduğunu ifade ettiğini söyleyebiliriz. Ancak mekruh olmadığına dair bir rivâyetin olduğunu kaydetmiştir.⁵¹ İbn Abidin (ö. 1307/1889) bu konuda farklı görüşleri aktardıktan sonra mezhep görüşünün ağırlıklı olarak tenzihen mekruh yönünde olduğunu ifade etmiştir.⁵²

2.2. Mezi Hususundaki Atflar ve Değerlendirilmesi

Erkeğin cinsel organından çıkan mezi hususunda Karâfî, cinsel organının tamamının yıkanmasının vacip olduğunu aktarmıştır. Konu çerçevesinde Ebû Hanîfe'nin farklı düşündüğünü ona atfen belirtmiştir. Ancak mesele ile ilgili Ebû Hanîfe'nin tam olarak ne dediğini ifade etmemiştir. Konu bağlamında kendi görüşlerini izah etmek suretiyle Ebu Hanife'nin görüşüne işaret etmiştir. Buna göre Ebû Hanîfe'nin mezi durumunda cinsel organın tamamının yıkanmasını vacip olarak görmediğidir. Karâfî, kendi mezhep kaynaklarından aktardığı görüşe dayanak olarak Muvattâ'da geçen bir hadisi delil göstermiştir. Buna göre Mikdam adlı bir sahâbi, karısına yaklaşan ve zekerinden mezi gelen bir adamdan bahsetmiş, peygamberimiz de “*Biriniz bu durumda kalırsa fercini tamamıyla yıkasın sonra namaz için abdest alsın.*” buyurmuştur.⁵³ Karâfî, Ebû bekr İbnü'l-Müntab'ın⁵⁴ sadece mezi çıkan kısmın yıkanması gerektiğini söylediğini aktarmıştır. Bunu ortaya koyarken meziyi, bekle benzetmiştir. Birinci görüşe göre yıkamanın niyetle yapılmasının vacip olduğunu belirtmiştir. Zira yapılan bu işlemin ibadet yönünün varlığına vurgu yapmıştır. İkinci görüşe göre ise sadece mezinin çıktığı yerin yıkanması gerektiğini belirtmiştir. Zira yapılan

⁴⁹ Hadis hâfızı, tarihçi ve kıraat âlimi, ayrıca bk. Tayyar Altıkulaç, “Zehebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları), 44/180-188.

⁵⁰ Aynî, *el-Binâye*, 1/367.

⁵¹ Fahreddin Osman b. Ali Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu kenzi'd-dekâik*, thk. Ahmed İzzu İnâye-Şilbi Hâşiyesi ile Birlikte, (Kâhire: Matbaâtü'l-kübrâ el-emiriyye, 1313/1891), 1/19-20.

⁵² İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr*, 1/180.

⁵³ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Medeni, *Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa E'zamî, (İmârât: Nihyân li'l-'emâli'l-hayriyye ve'l-insâniyye, 1425/2004), “Vaktü's-salâ”, 134, (2/60).

⁵⁴ Karâfî öncesi yaşamış Mâlikî fıkıhçılarındandır.

bu işlemin necasetin giderilmesine yönelik olduğu diğer bir ifadeyle necâsete illet teşkil eden mezinin çıktığı yerdeki necasetin izale edildiğini belirtmiştir.⁵⁵

Ebû Hanîfe mezi ve vedi ile mevcut abdestin bozulacağı, kişinin yeniden abdest alması gerektiğini söylemiştir. Ancak cinsel organın tamamının yıkanmasının vücûbiyeti yoktur.⁵⁶ Bununla birlikte kişi cünüplükten temizlenmek üzere gusül alır ve uyumadan zekerinde mezi görse ya da yatağında mezi şeklinde ıslaklık görse ve ihtilam olduğunu hatırlamasa, Ebû Hanîfe'ye göre ibadetlerde ihtiyat esas alındığından istihsânen gusül yapması gerekir.⁵⁷

Mezi meselesi ile ilgili olarak Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüş ve dayanakları hususunda Karâfi tarafından yeterli bilgi verilmediği söylenebilir. Mevzu kapsamında mezi durumunda cinsel organın tamamını yıkanmanın vacip olduğu nakledilmiştir. Bu kapsamda Ebû Hanîfe'nin farklı görüşte olduğu ifade edilmiş. Esasen Karâfi, kendi mezhep görüşünü detaylandırmak suretiyle dolaylı olarak Ebu Hanife'nin görüşünü ortaya koymuştur. Bu hususla ilgili Hanefî kaynaklarda mezi halinde cinsel organın tamamının yıkanması hususunda vacip hükmü verildiğine dair bir değerlendirme görülmemiştir.⁵⁸

2.3. Tenâsül Uzvuna Elle Dokunulmasıyla İlgili Atıflar ve Değerlendirilmesi

Tenasül organına dokunulması hususu Karâfi tarafından *mazınnetü'l-esbab*⁵⁹ ilkesi kapsamında değerlendirilmiştir. O'na göre bu ilke kapsamındaki bu husus, kendisinde bir kısım zannî sebepleri dikkate almayı gerekli kılmıştır. Nitekim kişinin tenâsül uzvuna dokunması onu şehvete yöneltceği sonucunun, yerinde görülmüştür. Bu ilke sebebiyle Karâfi, İman Mâlik'in kişinin penisine dokunmasıyla abdestinin bozulacağı görüşünü aktarmıştır. Bu görüşün gerekçesi elin içinin sıcak ve yumuşak olması olarak görülmüştür. Konu ile ilgili olarak

⁵⁵ Karâfi, *Zahîre*, 1/207.

⁵⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Asl, el-Mebsût*, thk. Ebu'l-Vefa- el-Efgânî (Karaçi: İdâretü'l-kur'ân ve'l-ulûmü'l-islâmiyye, ts.), 1/47.

⁵⁷ Ebû Bekr Alâüddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, (Lübnan: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1414/1994), 26-27

⁵⁸ Ebû Muhammed Bedrüddin Mahmüd b. Ahmed b. Müsâ b. Ahmed el- Aynî, *el-Binâye şerhü'l-hidâye*. (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l ilmiyye,1420/2009), 1/327,346,347; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*. (Beirut, Daru'l-ma' rife, 1444/1993), 1/68, 69, 70.

⁵⁹ İçerisinde kendisi ile ilgili hüküm vermeye sebep olan bir kısım zannî durumları barındırmak. Örnekleri ile ilgili olarak bakınız. Karâfi, *Zahîre*, 1/ 226, 229, 235, 2/262, 3/173.

İbnü'l-Kasım'ın da (ö. 191/806) penisin parmaklarla temasının, abdestin ifsadına varacağını düşündüğünü nakletmiştir. Karâfi'nin bu kapsamda Ebû Hanîfe'ye yaptığı atıfta o'nun farklı bir görüşte olduğunu kaydetmiştir. Ancak bu farklı görüş ve dayanakları ile ilgili yeterli açıklama yapmamıştır. Bu husus kapsamındaki aktarımlar Ebu Hanife'nin görüşünün abdeste olumsuz tesir etmeyeceğine işaret etmektedir.⁶⁰

Abdestin bozulacağı hususu ile ilgili olarak *Muvatta*'da geçen bir hadis delil olarak ileri sürülmüştür. Hadiste “*Penisine (tenâsül uzvuna) elini süren, abdest alsın.*”⁶¹ denilmektedir. Mesele ile ilgili olarak İmam Mâlik'in kişinin penisine parmaklarıyla dokunmasının abdesti bozmayacağını bu konuda Ebû Hanîfe'nin görüşüne uyduğunu belirtmiştir. Bu yönüyle konunun Mâlikî mezhebi içerisinde farklı görüşleri barındırdığını söyleyebiliriz.⁶² Mâlikî mezhebi içerisinde mesele ile ilgili olarak abdestin bozulmayacağını dile getirenler Kays bin Talk hadisi ile görüşlerini temellendirmişlerdir. Bu hadise göre bedevi görünümünde bir adam abdest aldıktan sonra tenasül organına dokunan kişi ile ilgili ne buyurursunuz dedi, peygamberimiz de ona: “*Eller de insandan bir cüzdür.*” cevabını vermiştir.⁶³ Karâfi'nin naklettiğine göre fıkıhçılar yukarıda geçen birbiri ile çelişiyor gibi görünen hadislerin arasını cemetmeye çalışmışlardır. O, bu kapsamda Hanefî fıkıhçıların görüşünü Busre hadisi çerçevesinde on noktada izah etmiştir. Karâfi'ye göre Busre hadisinin senet zincirinde münker diye bilinen Mervan b. Hakem'in olduğu, ayrıca durumu meçhul olan râvînin bulunduğu ve konunun umûmü'l-belvâ cinsinden olduğu, dolayısıyla Hz. Peygamber'den gelen buna benzer haberlerin büyük ölçüde sahih olması gerektiği noktasında değerlendirmeler yapmıştır.⁶⁴

Hanefî fukahası, abdesti bozan durumlar hakkında Ebû Hanîfe ve Hanefilerin görüşünün başta sahabenin ileri gelenlerine dayandığı nakletmiştir. Bu meyanda Hz. Ömer, Hz. Ali (ö. 40/661), İbn Mesud (ö. 32/652-53), İbn Abbas (ö. 68/687-88) vb. hiçbirinin tenasül uzvuna dokunmakla abdest almanın vucûbiyetine fetva verdikleri belirtilmemiştir. Tahâvî Hz. Peygamberin ashabından İbn Ömer (ö. 73/693) dışında konu ile ilgili abdestin vacip olacağına

⁶⁰ Karâfi, *Zahîre*, 1/221 vd.

⁶¹ Mâlik *Muvatta*, 2/58-59.

⁶² Karâfi, *Zahîre*, 1/221, 222, 223.

⁶³ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvud, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamit (Beyrut: Mektebetü'l-asriyye, ts.), “Tahâret”, 182.

⁶⁴ Karâfi, *Zahîre*, 1/ 221-222.

dair fetva veren kimsenin bulunmadığını aktarmıştır.⁶⁵ Ebû Hanîfe ise böyle bir durumun abdeste menfi yönde etkisinin olmayacağını söylemiştir.⁶⁶

Konuyla ilgili Şeybânî, (ö. 189/805) Ehl-i Medîne⁶⁷ ilk dönemde “*abdest organlarıyla cinsel organı tutmakla abdestin olumsuz etkileneceğini kabul ederken, ileri dönemde bu düşüncelerinden dönmüşlerdir. Ancak abdestin bozulacak halini “elin/parmakların içiyle dokunma” şartıyla irtibatlandırdıklarını aktarmıştır. Başka bir ifadeyle elin diğer kısımlarıyla tenasül organına dokunmanın abdeste olumsuz bir etkisinin olmayacağını belirtmiştir. Ancak İmam Muhammed bu durumda elin içi ile dışı arasında fark gözetilmesinin doğru olmadığını, tenâsül uzvunu ellemek suretiyle abdestin bozulacağı söz konusu olucaksa elin içi veya dışı arasında farkın olmaması gerektiğini söylemiştir.*⁶⁸ Serahsî (ö. 483/1090), Busre hadisinin sahih olmama ihtimâlinin daha kuvvetli olduğunu belirtir. Bunu hadis âlimi ve münekkidi Yahya b. Maîn'e (ö. 233/848) dayanarak ifade eder. Ona göre üç konu vardır ki, bu konular ile ilgili Hz. Peygambere nispet edilen hadisler sahih olmayabilir. Bunlardan birisi de cinsel uzva dokunmanın abdesti bozacağıyla ilgili olan hadistir. Ayrıca Serahsî, Busre hadisinin sıhhat yönünden zayıf olduğunu söylerken sahabenin diğerlerinden buna benzer bir rivayet gelmediğini belirtir. Allah'ın elçisinin ahabın ileri gelenlerinin yanında bu meseleyi dile getirmeyip sadece Busre binti Safvân'a söylemesi pek muhtemel görünmemektedir. Çünkü Hz. Peygamber haya bakımından bâkire bir kızıdan daha çekingendir. Ayrıca ona göre, bu hadisin sübût bulduğu düşünülürken ayette geçtiği üzere “*yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse*”⁶⁹, ibaresi ile abdest bozmaya gidenin sebîleyn diye ifade edilen mahreçlerinden çıkış yapacağına işâret olduğu söylenmiştir. Dolayısıyla hadiste anlatılan durumu “*Kim işerse abdest alsın.*” şeklinde kinayeli bir te'vil yaparak bu kişinin abdestinin ancak bu yol ile bozulacağını ifade etmiştir.⁷⁰ Nitekim Tahâvî bu konu ile ilgili olarak Ali b. el- Medîni'nin (ö. 234/848-49) değerlendirmesini

⁶⁵ Aynî, *el-Binâye*, 1/29, Serahsî, *el-Mebsût*, 1/66.

⁶⁶ Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, (Beirut: Matbaatü'l-Halebi, Kahire Daru'l-kütübü'-İlmiyye, 1356/1937), 1/11.

⁶⁷ Medine halkının uygulaması mânasına gelen bir terim, bk. İbrahim Kâfi Dönmez, “Amel-i Ehl-i Medîne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/21-25.

⁶⁸ Hanefilerin bu konudaki görüşleri için bk. İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Hüccet 'alâ Ehl-i'l-Medîne*, thk. Mehdi Hasan el-Kilâni, (Beirut: y.y, 1405/1983), 1/59; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/66; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 1/45.

⁶⁹ en-Nisa, 4/43.

⁷⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/66-67.

esas olarak Talk b. Ali rivayetinin Mülâzım yoluyla gelen versiyonu Busre'nin rivayetinden daha iyidir yorumunu yapmıştır.⁷¹

Konu, fukaha tarafından çok yönlü değerlendirmeğe tabi tutulmuş ve tartışılmıştır. Görüşlere dayanak teşkil eden hadisler rivâyet ve dirâyet yönüyle irdelenmiştir. Mevzu ile ilgili olarak İmâm Muhammed, Busre hadisinin nakli hususunda erkek bir sahâbînin kendisini teyit etmediği Busre binti Safvân'ın sözüne güvenilip, karşı rivayetlerin terkedilmemesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü O, hadis nakli hususunda bayanların erkekler kadar kuvvetli olmadığını değerlendirmiştir. Bu minvalde örnek olması yönüyle Fâtimâ binti Kays'ın şu naklini "*Hz. Peygamber, kocam beni üç talakla boşayınca bana ne nafaka ne de ev (nafaka) için hüküm vermedi*" duyan Hz. Ömer: "*Dini hususlarda denileni kavrayıp/kavrayamadığı net olmayan bir bayanın söyledikleriyle hüküm verilemeyeceğini söylemek suretiyle görüşünü dile getirmiştir.*"⁷² Şeybânî, nakillerinde birçok sahabeyle muâriz olduğu bilinen Busre binti Safvân hakkında benzer değerlendirmeler yapılabileceğini ifade etmiştir.⁷³

Cinsel organa dokunmanın abdeste etkisi kapsamında delil olarak ileri sürülen hadislerle ilgili, ulemâ nezdinde yeterince tartışma olmuştur. Bu tartışma doğal olarak birbirleriyle çelişiyor gibi görünen hadislerin arasını te'lif etme çabasını ortaya koymaktadır. Karâfi, bu meselede Ebû Hanîfe'ye nispet ettiği görüşleri ve Hanefîlerin mevzu ile ilgili görüşlerini ayrıntılı olacak şekilde açıklamıştır. Karâfi'nin bu konu kapsamında adeta Hanefî bir fıkıhçı gibi duruma hâkim bir üslup ile değerlendirme yaptığı söylenebilir. Bu manada hem kendi mezhep birikimini, kendi dinamikleri temelinde tartışırken aynı zamanda başta Ebû Hanîfe olmak üzere, farklı mezhep imamlarının görüşlerini, yeterli olacak şekilde açıklamıştır. Bunları yaparken zaman zaman ilgili mezhep görüşlerini, gerekçelerini ve konuyu çevreleyen hususları mezhepten bir fıkıhçı gibi aktarma yetkinliğini gösterdiği söylenebilir.

Karâfi tarafından Ebû Hanîfe'ye atfedilen hususla ilgili Hanefî kaynaklarda da bir kısım tartışmalar mevcuttur. Bu bağlamda Hz. Ömer, Hz. Ali (ö. 40/661), İbn Mesud (ö. 32/652-53), İbn Abbas (ö. 68/687-88) vb. hiçbir sahabe'nin tenâsül uzvuna dokunmakla abdestin vacip olduğuna yönelik fetva

⁷¹ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1/76.

⁷² Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdîrrahman b. Fadl b. Behrâm Dârimî, *Sünenü'd-dârimî*, thk. Hüseyin Selim-Esedü'd-dârânî, (Riyad: Dâru'l-muğni, 1422/2000), "Talâk", (N. 2322).

⁷³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/64-65.

vermedikleri kaydedilmiştir. Hanefiler konuyu umûmü'l-belvâ⁷⁴ kapsamında değerlendirdikleri için bu mesele kapsamında birçok rivayetin olması gerektiğini, nakli delil yanında akli delil olarak ileri sürmüşlerdir.

2.4. Karşı Cinsle Dokunulduğunda Abdestin Bozulup-Bozulmayacağıyla İlgili Atıflar ve Değerlendirilmesi

Abdest ve teyemmüm ile ilgili açıklamalar Kur'ân ayetleriyle bağlantılı olarak değerlendirilmiştir.⁷⁵ Fıkıhçılar tarafından söz konusu ayetleri anlamaya yönelik farklı görüşler serdedilmiştir. İlmi uğraşlar sonucunda birçok yorum ve icthâd ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, karşı cinsle temas etmenin abdeste ve teyemmüme etkisinin olup/olmadığı, olursa ne tür bir etkinin olduğunun belirlenmesidir. Bahsi geçen ayetlerde, abdest ya da ona bedel olan teyemmüme ihtiyaç olması yönüyle zikredilen “(ev lâmestumu'n-nisâe / ya da kadınlara dokunduğunuzda)”⁷⁶ ifadenin tam olarak ne anlama geldiği hususunda ilk asırdan dönemimize dek pek çok farklı görüş ileri sürülmüştür. Fukahanın bir kısmı “ev lâmestumu'n-nisâe” ifadesiyle söylenenin mutlak dokunuş olduğu, bir kısım âlimler şehvetle dokunmak, bazıları ise bu ifadeyi mecaz manasında ele alarak cinsel birliktelik olduğunu belirtmişlerdir. Doğal olarak ayetin ibaresi üzerinde yapılan değerlendirmelere göre abdeste ve teyemmüme etkisi bağlamında farklı hükümler vermişlerdir. Nitekim bu hususla ilgili bazı fakihler “mutlak olarak dokunma”, bazıları “Yalnızca şehvî olarak temas etme”, diğerleri de “hanımlarla cinsî mübâşeret yapmak” hadesten tahâreti gerektirir şeklinde görüşlerini ortaya koymuşlardır.⁷⁷

Mâlikî Mezhebinin önemli fıkıh kitaplarından Müdevvene isimli eserde “Sizden biriniz eşine şehvetle elbisesinin üstünden ya da altından dokunsa veya ağızdan farklı bir yerden öpmüş olması kaydıyla abdest yenilemesi kendisine vacip olur” şeklinde Mâlikî mezhep görüşü nakledilmiştir. Konu çerçevesinde Ebû Hanîfe'ye atfen bu durumun abdeste olumsuz manada tesir etmeyeceği görüşü nispet edilmiştir. Ebû Hanîfe'nin abdesti ancak mücerret bir yaklaşım,

⁷⁴ Kaçınılması zor ve imkânsız durum, çoğunluğun bilgisi dışında kalmayacak şeyler. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 587.

⁷⁵ el-Mâide, 5/6; en-Nisâ, 4/43.

⁷⁶ en-Nisâ 4/43; el-Mâide, 5/6.

⁷⁷ Karâfi, *Zahîre*, 1/225; Aynî, *el-Binâye*, 1/300.

sarmaş-dolaş olma, cinsel organların birbirine teması gibi aşırı yakınlaşmanın bozacağını söylediği kaydedilmiştir.⁷⁸

Mevzu çerçevesindeki hadisleri kendi görüşüne destek olması yönüyle aktaran Karâfi, Hanefilerin genel olarak âhâd haberlerle ilgili dayandıkları umûmü'l-belvâ hususuna dikkat çekmiştir. Mülânese sonucunda abdestin bozulacağı söz konusu olsaydı bu husus insanlar arasında çokça yaşanan bir durumdur. Dolayısıyla sahabe neslinden birçok rivâyetin olması gerektiği nakledilmiştir. Aksine “*Hz. Peygamberin hanımlarını bazen öptüğünü ve abdestini yenilemeden mescide gittiği*”⁷⁹ ifade edilmiştir. Ayrıca Karâfi, İbn Abbas’ın Kur’ân’da geçen ifza, teğâşsi, mülâseme, refes gibi kavramların cinsel birleşmeden kinaye olduğunu söylediği ve Hanefiler’in bu görüşü benimsediğini atfen aktarmıştır. Dolayısıyla abdestin bozulacağına dair hakiki sebebin mezi olduğu, mezinin olup-olmadığından emin olununca müsebbebin sebep yerine konulamayacağı, neticede abdestin bozulup-bozulmadığının ortaya çıkmış olacağını aktarır.⁸⁰

Karâfi mesele bağlamında mezheplerin görüşlerini aktardıktan sonra Hanefiler’in anlayışına itiraz etmiştir. Hanefiler’in cinsel organa temasla ilgili olarak, bu hususun umûmü'l-belvâ kapsamı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği, konu etrafında soru-cevapların olmasının lüzumu, neticede meselenin bir şekilde yaygınlık kazanmış olması gibi durumları Hanefiler adına atfen aktarmıştır. Hanefiler’in hacamât meselesi, vücuttan akan kan vb. hususlarda umûmü'l-belvâ olduğu halde âhad hadislerle amel ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca O, Tirmizî ve Ebû Dâvûd’un bu hadislerin sahih olmadığını düşündüklerini nakletmiştir. “*Hz. Peygamberin oruçluyken eşlerini öptüğünü*”⁸¹ ifade ederek, meselenin bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini Hanefilere karşı görüş olarak zikretmiştir. Bununla birlikte Karâfi, Hz. Aişe, İbn Ömer ve İbn Mesud’un “*Öpme, abdesti vacip kılar.*” sözleri ile bu konuda Hanefilerin görüşüne itiraz etmiştir. Bu çerçevede bir hususa vukûfiyet imkânı varsa, o hususta sonuçların sebep yerinde olduğunu kaydetmiştir.⁸²

⁷⁸ Karâfi *Zahîre*, 1/225.

⁷⁹ Nesâî, “*Tahâret*”, 170.

⁸⁰ Karâfi, *Zahîre*, 1/226.

⁸¹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi 'u's-sahih*. thk. Muhammed Fuad Abdü'l-Bâkî, (Beyrut: Dâru ihyâü't-tûrâs, ts.), “Siyâm”, No. 1106, (2/776).

⁸² Karâfi, *Zahîre*, 1/226.

Karâfi'ye göre esasen bir şeyi yapma, elde etme imkânı olmasa da müsebbeb yani sonuç sebep yerine geçmektedir. Buna göre eşlerin cinsel organlarının sünnet kısımlarının birbirine kavuşması inzal hükmünün, kişinin uykuya dalmasının hades hükmünün, aynı şekilde mübaşeret ise cimâ' hükmünün verilmesini gerektirir. Neticede uzva ya da saça, yabancı ya da mahrem, mübaşeretin az ya da çok olması, el ağız veya başka azalarla yapılp/yapılmaması -şehvet varsa- aralarında bir fark olmadığını belirtmiştir.⁸³

Hanefiler yukarda geçen ayet ve hadisler kapsamında konuyu değerlendirerek lems'in abdesti bozmayacağına hükmetmişlerdir. Söz konusu hadislerin râvîleriyle ilgili güvenilirlik değerlendirmeleri yapılmıştır. Bu değerlendirmeler bir kısım hadis müdekkikleri tarafından olumlu bulunurken bir kısmı tarafından da olumsuz bulunmuştur. Ancak Hanefiler kendi görüşlerini temellendirmeğe çalıştıkları her ne kadar sıhhat derecesi açısından zayıf olduğunu bir an kabul ettiklerini düşünseler de karşı tarafın görüşünü umûmü'l-belvâ anlayışı ile kabul etmemişlerdir. Dokunma suretiyle abdestin olumsuz olarak etkilenmesi söz konusu olmuş olsaydı bu Rasûlullah tarafından mutlaka ifade edilirdi. Nitekim bu mesele saklanması ya da toplumun habersiz olması muhtemel olmayan aksine sosyal hayatta sıklıkla karşılaşma ihtimali olan durumlardan biridir. Fıkıhta bu benzeri meseleler "umûmü'l-belva" terimi ile tanımlanmıştır. Netice olarak toplumun çoğunluğunun alâkası olduğu bu konuda Hz. Peygamber'in herhangi bir şey söylememesi ihtimal dışı olduğunu ifade edebiliriz.

Karâfi, atıf yaptığı görüşler çerçevesinde her iki mezhep yönünden meseleyi ortaya koymuştur. Bu tespiti yaptıktan sonra mevzuyu her yönüyle açıklamaya çalıştığını görmekteyiz. Ayrıca Hanefilerin umûmü'l-belvâ hususunda görüşlerini şekillendirirken çelişkili davrandıklarına işaret etmiştir. Hanefiler'le ilgili bu düşüncesini hacamât meselesi, vücuttan akan kan vb. hususlarda umûmü'l-belvâ kuralının geçerli olduğu halde âhad hadislerle amel ettiklerini belirterek ortaya koymaya çalışmıştır.

2.5. Namazda Kahkaha ile Gülmenin Abdeste Etkisi Bağlamındaki Görüşler ve Değerlendirilmesi

⁸³ Karâfi, *Zahîre*, 1/227.

Abdeste olumsuz yönde tesiri olup/olmadığı noktasında oluşan görüş farklılıklarından birisi namaz kılarken aşırı gülme durumu diye niteleyebileceğimiz kahkaha halidir. Bu husus hakkında görüş farklılığına sebep olan şey, konu bağlamındaki pek çok naklin varlığıdır.⁸⁴ Namazdayken kişinin kendisi ve çevresindekilerin işiteceği ölçüde gülmesine kahkaha denilmiştir.⁸⁵ Daha farklı bir açıklamaya göre kahkaha azı dişlerin ortaya çıkacak duruma gelerek, insanın namazdayken okumasını engelleyecek şekilde gülmesidir. Normal gülüş (الضحك) ise, namaz içerisinde yalnızca kendisini duyacak halde gülmesi olarak tanımlanmıştır.⁸⁶

Namaz sırasında kahkahanın abdeste tesirinin olmadığını belirten Karâfi, Ebu Hanife'nin ise bu halin abdeste olumsuz tesiri yöndeki görüşünü nakletmiştir. Ancak bu farklı görüşe ve sebeplerine dair herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Kendi görüşünü açıklarken namazın haricinde abdeste olumsuz yönde etkisi olmayan bir davranışın namaz içerisinde de abdeste herhangi olumsuz bir tesirinin olmaması gerektiğini savunmuştur. Bu gerekçeden farklı olarak kahkahayı namazdayken hapsirana ve aksırana benzeterek kendi görüşünün isabetli olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Ayrıca yellenme ile karşılaştırma yaparak namaz dışında abdeste tesirinin olumsuz olduğu gibi namazdayken de abdeste tesirinin olumsuz yönde olduğuna dikkat çekmiştir.⁸⁷ O, gülmeleri sebebiyle Hz. Peygamber tarafından bir kısım sahabenin abdestlerini ve namazlarını iade etmelerinin talep edildiği rivayetin⁸⁸ Abdü'l-Hak⁸⁹ (ö. 466/1075) tarafından sahih görülmediğini aktarmıştır.⁹⁰ Bu mesele ile ilgili olarak şayet bu rivayetlerin sahih olduğunu bir an kabul etmiş olsak da söz konusu bu rivayet muhtemelen yellenme sebebiyle abdestleri bozulanların olduğu, dolayısıyla Hz. peygamber bu durumu perdeleme niyetiyle yani orda bulunanların rencide olmaması için bu tavrı ortaya koyduğu değerlendirilmiştir.⁹¹ Kahkahanın namaz edası sırasında abdeste olumsuz yönde

⁸⁴ Ebü Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *Âsâr*. Thk. Ebu'l-vefa el- Afgânî, (Beyrut: Dâru'l- Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/415.

⁸⁵ Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürçânî, *Kitâbu't-tarifât*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009), 181; Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 285.

⁸⁶ Cürçânî, *Kitâbu't-ta'rifât*, 140.

⁸⁷ Karâfi, *Zahîre*, 1/235.

⁸⁸ Dârekutnî, *Sünen*, 1/312, (N. 638), Şeybânî, *Âsâr*, 1/421.

⁸⁹ Karâfi öncesi Mâlikî fukahâsından olup hicri 466'da İskenderiye'de vefat etmiştir. Bk. Hayrettin b. Mahmud bin Ali bin Faris ez-Zirikli, *A'lam*, (b.y. Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1424/2002), 3/282.

⁹⁰ Karâfi, *Zahîre*, 1/235.

⁹¹ Karâfi, *Zahîre*, 1/236.

tesir etmeyeceği anlayışını ileri sürenler, ilgili rivâyetin muhtevasına yönelik bir kısım tenkitler yapmışlardır. Onlar, namazda ve üstelik Hz. Peygamber'in imâmetinde eda edilen bir namazda sahâbenin kakhaha ile gülmesinin imkânsız olduğunu savunmuşlardır.⁹²

Hanefî Mezhebinde meşhur görüşe göre kişinin kasten veya unutarak gülmesinin, namaza ve abdeste olumsuz etki edeceğidir.⁹³ Bir başka ifade ile namaz esnasında gülmeyi konuşmadan daha kötü olarak değerlendirmişlerdir.⁹⁴ Mesele ile ilgili olarak basit bir karşılaştırma yapıldığında abdestin yenilenmesine gerek olmadığı ancak ilgili rivayetler gerekçesiyle yeniden abdest alınacağı belirtilmiştir.⁹⁵ Hanefî âlimler yukardaki açıklamaları yerinde bulmamışlardır. Belirtilen hususlarda sahâbenin de (korunmadığından), hata yapabileceklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte ilgili hadislerde peygamberimizin yakın çevresi diye bildiğimiz sahâbenin ileri gelenlerinin namaz içerisinde kakhahayla güldüklerine dair bir ifadenin varlığını göremiyoruz. Tam tersine namaz sırasında kakhahayla gülen kimselerin heyecanına kapılan gençler, İslam toplumunda sürekli problem çıkaran münâfiklar ya da dinin özünü tam olarak kavrayamayan göçebe Araplar olabileceği değerlendirilmiştir. Nitekim bu bağlamda peygamberimizin ziyaretine gelen bedevî Arabın⁹⁶ bu sırada mescide idrârını yaptığı nakledilmiştir. Kur'an'ın ifadesiyle bu özellikteki kişilerin kendilerini cezbeden bir ticâreti ya da nefislerini harekete geçiren bir oyunu/eglençeyi işittiklerinde Cuma hutbesini dinlemeyi terk ederek Hz. Peygamber'i yalnız bırakmışlardı.⁹⁷ Durum böyleyken bu tür bir davranışı ortaya koyanların sahâbenin ileri gelenlerinden olamayacağını değerlendirmişlerdir.⁹⁸

⁹² Hadisin muhtevâsına yöneltilen bu gibi itirazlar için bk. İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 1/44; Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *Şerhu'l'umde*, thk.Suûd b. Sâlih el-Utayşân (Riyad, Mektebetü'l-'abikân, 1413/1993), 1/324vd.

⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/171.

⁹⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/206.

⁹⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullah Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1431/2010), 2/8. Kakhaha hadisinin diğer versiyonları için bk. Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/82-83.

⁹⁶ Müslim, "*Tahâre*", No. 285, (1/236).

⁹⁷ el-Cuma, 62/11.

⁹⁸ Alâuddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fiteribi's-şerâi'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1408/1986), 1/32; Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed Aynî, *'Umdetül-kâri şerhu sahihi'l-buhârî*, (Beyrut: Dâru'ihyâü't-türâsi'l-Arabi, ts.), 22/147.

Hanefilerin konu kapsamındaki görüşüne usûl/metodoloji bakımından itiraz edilmiştir. Çünkü bu hususta haber-i vâhidle⁹⁹ Kur'ân'ın umum ifade eden nassının tahsis edilemeyeceğini kabul eden Hanefî fıkıh anlayışı içerisinde çelişki yaratan bir durum olduğu söylenmiştir.¹⁰⁰ Bununla birlikte “namaz sırasında kahkaha ile gülmenin abdeste olumsuz yöndeki tesirini” ifade eden bu rivâyetin meşhur olduğu belirtilmiştir. Bu durumdan farklı olarak hadisin konu itibarıyla nakline sebep olan olay, umûmü'l-belvâ türünden olmayan bir hususla ilgili olduğu söylenmiştir. Nitekim olay dikkatle incelendiğinde namaz kılarken kahkaha atan insana pek rastlandığı düşünülemez denilerek değerlendirme yapılmıştır.¹⁰¹

Karâfi'nin bu konu çerçevesinde Ebû Hanîfe'ye yaptığı atıfla ilgili net bilgiler vermediğini söylenebilir. Ancak söz konusu mesele ilgili kendi anlayışı üzerinden yaptığı geniş değerlendirmeye birlikte, Hanefilerin görüşünün doğru olmadığını temellendirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken hadisleri hem sıhhat değerlendirmesi bakımından hem de meseleyi mantık açısından açıklamıştır. Aslında günlük yaşam içerisinde kahkahanın abdeste olumsuz etkisi hususunda peygamberimizden bir uyarının olması muhtemeldir. Zira bu mesele Müslümanların sık olarak uygulaya geldikleri günlük ibadet olan namaz hususu kapsamında gelişmiştir. Bu hususa benzer olması yönüyle büyük ve küçük abdest, yellenme, meni, mezi, vedi gibi tenâsül organından sadır olan ve abdesti olumsuz yönde etkileyen hususlarda âyet ve sahîh hadisler esas alınmak suretiyle kapsamlı bir fikhî görüş belirtmenin ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Netice olarak kahkahanın abdeste olumsuz tesiriyle ilgili açık bir hükme delâlet eden âyet ya da sahîh rivâyetin bulunduğunu net olarak ifade edemiyoruz. Durum böyle olunca ibadetlerde ihtiyatın¹⁰² esas olduğu ilkesiyle hareket edilmesinin yerinde olduğunu değerlendirmekteyiz. Bu minvalden bakıldığında söz konusu kahkaha fiilini namaz esnasında işleyen kimsenin abdestini ihtiyaten yenilemesi gerektiği ibadetinin sıhhati açısından önemli bir davranış olacaktır.

⁹⁹ Bir ya da iki, üç gibi mahdut sayıda kimselerin aynı şekilde bir ya da iki. Üç gibi sayılı kişilerden naklettiği haberdir. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 15.

¹⁰⁰ Hanefîyye'ye göre Kur'ân'a ziyâde nesihdir ve âhâd cinsinden olan bir haber, mütevâtiri nesh edemez. (Bu konuda Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahî, *Usûlü'l-fikh*, (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 1/292-293; Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Neseî, *Keşfü'l-esrâr şerhu'l-menâr fi'l-usûl*, (İstanbul, y.y. 1986), 2/29-30.

¹⁰¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 1/ 32.

¹⁰² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 240.

Sonuç

Hanefilik, ilk dönemden başlayarak İslâm dininin yaşandığı geniş bir alana ulaşma fırsatını elde etmiştir. Tabii olarak birçok faktörün yanında ilim yolculukları ve öğrenim faaliyetleri bu genişlemeye katkıda bulunmuştur. Neticede Irak, Mısır, Suriye, Mâveraünnehir, Çin, Hindistan ve Balkanlara kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Karâfi'nin Ebu Hanife adına nispet ettiği fikhî görüşler bu yayılmayı göstermektedir. Mısır bölgesi fakihlerinden olan Karâfi, özellikle *ez-Zahîre* isimli eserinde Ebû Hanîfe'nin görüşlerine yoğun bir şekilde yer vermiştir. Bu makalemizde tahâret bahsi özelinde Karâfi tarafından, Ebû Hanîfe'ye nispet edilen bir kısım muhalif görüşleri tespit ve değerlendirmemiz neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Güneş ışınlarıyla ısınan suyun hükmi temizlikte kullanımı hususunda nispet edilen görüşün sıhhatinin tartışmalı olduğunu değerlendirmekteyiz. Zira bu konuda Ebû Hanîfe'ye yapılan atıfta bu özellikteki suyun kullanımının mekruh olmadığı belirtilmektedir. Ancak Hanefî kaynaklarda söz konusu bu suyla abdest almanın mekruh olduğunu görmekteyiz. Karâfi'nin, bu sonuca nasıl ulaştığı hususunda eldeki verileri değerlendirdiğimizde kesin bir sonuç elde edemiyoruz. Fakat Hanefî kaynaklarında Zeylâi tarafından ileri sürülen “*böyle bir suyun kullanımının mekruh olmadığı*” yönünde bir rivâyetten söz edilmiştir. Karâfi'nin söz konusu bu suyun abdeste kullanımı ile ilgili yapmış olduğu atfın bu rivâyetle ilgili olabileceğini değerlendirmekteyiz.

Karâfi, Busre adıyla meşhur olan hadis kapsamında tenasül uzvuna dokunma hususunda yaptığı atıfta birçok yönden değerlendirme yapmıştır. Konuyla ilgili Ebu Hanîfe'nin, dolayısıyla Hanefîlerin Busre hadisini neden delil olarak kabul etmediklerini detaylı bir şekilde açıklamıştır. Bu bağlamda Busre hadisinin âhâd haber olduğu dolayısıyla kişinin elini zekerine dokundurmasının abdeste mâni olmadığını atfen aktarmıştır. Ancak Hanefîlerin âhâd hadisle amel etme hususunda çelişkili davrandıklarını ifade ederek hacamât meselesi, vücuttan akan kan vb. meselelerde de umûmü'l-belvâ kuralının geçerli olduğu halde âhâd hadislerle amel ettiklerini söyleyerek bu çelişkiye dikkat çekmiştir.

Namazda kahkaha ile gülmenin abdesti bozduğuna dair tartışmalar, konu kapsamındaki rivayetlerin lafız ve mana yönünden değerlendirilmesine dayanmaktadır. Konu üzerinde net bir hüküm ifade eden âyet veya sahih hadisin

varlığına şahit olduğumuzu ifade edemiyoruz. Mevzu ile ilgili tartışmalar bir yana böyle bir durumda öncelikle ihtiyatın esas alınması gerektiği değerlendirilmelidir.

İncelediğimiz örnekler kapsamında fakihler arasındaki görüş farklılığının sebebini, genel olarak sübût ve delâlet olmak üzere iki ana esasta incelemenin mümkün olduğunu belirtebiliriz. Bununla birlikte ulemânın hadislerle hüküm elde etmek için aradığı şartlar, rivayetlerin doğru kavranılmasına tesir eden durumlar, muhâlif olarak görünen hadislerin anlaşılmasında uygulanacak metotlar, sünnete ve hadise vukûfiyet noktasındaki yetkinlik ihtilaf sebepleri olarak ortaya çıktığını değerlendirebiliriz.

Kaynakça

- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye şerhü'l-hidâye*. 13 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1420/2000.
- Altıkulaç, Tayyar. “Zehebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul TDV Yayınları, 2013. 44/180-188.
- Apaydın, H. Yunus. İctihad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000. 21/432-445.
- Apaydın, H Yunus. “Karâfi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2001. 24/394-401.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Sünen-i Beyhakî*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, 11 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-ilmîyye, 3. Baskı, 1423/2003.
- Boynukalın Şenkardeşler, Hatice. *Karâfi'nin Usul Anlayışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2017.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. thk. İsmetullah Muhammed. 8 cilt. Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1431/2010.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Alî. *Kitâbu't-ta'rifât*, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 3. Baskı, 2009.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Alî b. Ömer b. Ahmed. *Sünen-i-dârekutnî*. thk. Şuayb el- Arnâvûdî-Hasan Abdu'l-münim şiblî. 5 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1424/2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirrahman b. Fadl b. Behrâm. *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim-Esedü'd-Dârânî, 4 Cilt, Riyad: Dârü'l-Muğnî, 1422/2000.
- Dihlevî, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddîn el-Fârûkî. *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, thk. Seyyid Sâbık, 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-ciyl, 1427/2005.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Amel-i ehl-i medîne”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/21-25. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 5. Baskı, 2015.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Davud. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamit. 4 Cilt, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm. *Şerhu'l'umde*, thk.Suûd b. Sâlih el-Utayşân, 1. Cilt. Riyad, Mektebetü'l-'abîkân, 1412/1992.
- Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Medenî. *Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa E'zamî. 8 Cilt, İmârât: Nihyân li'l-'emâlî'l-hayriyye ve'l-insâniyye, 1425/2004.
- Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdü'l-Bâkî. 5 Cilt, Beyrut: Dârü ihyâü't-türâs, ts.
- el-Vekîlî, Sağîr b. Abdüsselâm. *el-İmâm Şihâbuddîn el-Karâfi Halakatu Vaslin Beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fi Mezhebi Mâlik*. Fas: Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1417/199.

- et Türki, Muhammed bin es Sadık. *en-Nezaurul fikhiyye fi kitabı Zahire li'l-Karâfi*. Medine: Câmîatü'l-İslâmiyye, Doktora Tezi, 1428-1429.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tüsî. *İhyâü 'ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Harrânî. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt, Beyrut: Dârü's-sadr, 2. Baskı, 1995.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr*, 6 Cilt, Beyrut: Dârü'l-fikir, 2. Basım, 1412/1992.
- İbn Kayyîm, el- Cevzî Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb b.Said Şemseddîn İbn Kayyîm el-Cevzî. *İ'lâmü'l-Muvakkî'in'an rabbi'l-a'lemîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1996.
- İbn Ferhun, Ebü'l-Vefa Burhaneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed. *ed-Dibâcu'l-müzheb fi ma'rifetie'yânî 'ulemâi'l-mezheb*. thk. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr. 2 Cilt, Kahire: Dârü't-turâs, ts.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*. thk. Ahmet Muhammed Şakir. 8 Cilt, Beyrut: Dârü'l-âfâki'l-cedîde, ts.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Bahrü'r-râ'ik*, b.y., 8 Cilt, Daru'l-Kütübü'l-İslâmi, 2. Baskı, ts.
- Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife. *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kütübi ve'l-funûn*. Beyrut: Müessesetü't-târihi'l-Arabî, ts.
- Karâfi, *el-İkdu'l-manzûm fi'l-husus ve'l-umum*. thk. Ahmet el-Hatim Abdullah. 2 cilt. Mısır: Dârü'l-Kütüb, 1420/1999.
- Karâfi, *el-İkdu'l-manzum fi'l-husus ve'l-umum*, thk. Ahmed el-Hatm Abdullah. Mekke: Dârü'l-Kütüb, Matbu Doktora Tezi, 1999.
- Kur'an Yolu*. Erişim 11 Mayıs 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Mervezî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*, thk. Şu'ayb Arnâvût vd. 45 cilt, b.y. Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Muhammed Hamîdullâh. *İslâm Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1995.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt, Halep: Mektebetü'l-Matbuattü'l-İslâmiyye, 2. Baskı, 1406/1986.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâvût ve Türki Mustafâ. 2 Cilt, Beyrut: Dârü İhyâi't-Turâs, 1420/2000.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme. *el-Mebsût*. 30 Cilt, Beyrut: Dârü'l- Ma'rife, 1993.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî. *Tuhfetü'l-fukahâ*. Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2. Baskı, 1414/1994.
- Şabân, Zekiyyüddîn. *Usûlü'l-fikh*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Asl (el-Mebsût)*. thk. Ebu'l-Vefa, el-Efgânî. Naşir: İdaretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmü'l-İslami, ts.

- Şeybânî, *el-Hucce alâ Ehli'l-Medîne*, thk. Mehdi Hasen el-Kilânî el-Kâdirî, 4 Cilt, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2. Baskı, 1403.
- Şeybânî, *Âsâr*, thk. Ebû'l-Vefa el-Afgânî. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye, ts.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Misrî. *Şerhu me'âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Seyyid Câdu'l-Hak. 5 Cilt, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.
- Tağrîberdî, Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî. *el-Menhelü's-sâfî ve'l-müstevâ ba'de'l-vâfî*. thk. Dr. Muhammed Muhammed Emin. thk. Dr. Said Abdu'l-Fettah Âşûr. 7 Cilt, Nâşir:Heyetü'l- Mısriyye'l- Âmmeh, ts.
- Zirikli, Hayrettin b. Mahmud bin Ali bin Faris. *A'lam*. y.y. Daru'l-ilmî li'l-Melâyin, 15. Baskı, Mayıs 1424/2002.
- Zeylâî, Fahreddin Osman b. Ali. *Tebyînü'l-hakâik şerhu kenzi'd-dekâik*. 8. Cilt, thk. Ahmed İzzu İnâye. Şibli Hâşiyesi ile. (Kahire: Matbaâtü'l-kübrâ el-emîriyye, 1313/1891.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *el-Fıkhü'l-islâmî ve edilletühü*. 10 Cilt, Dimaşk: Dâru'l-fıkr, 3. Baskı, ts.